

2 Матывацыя эканамічных рэформаў у Беларусі

Віталь Сіліцкі

Цана адмовы ад рэформаў

Базавым матывуючым фактарам у выбары стратэгіі эканамічнага разьвіцьця непазьбежна зьяўляецца імкненьне да лепшага жыцьця, стварэньня спрыяльных умоваў для разьвіцьця грамадства на аснове дабрабыту кожнага зь яго грамадзянаў. Як ужо было адзначана, існая эканамічная мадэль ня можа адпавядаць гэтым патрабаваньням. Што губляе і набывае Беларусь, калі яна адмаўляецца ад правядзеньня эканамічных рэформаў і захоўвае, наколькі гэта магчыма, існую эканамічную мадэль? На наш погляд, галоўныя вынікі магчымай адмовы ад рэформаў наступныя:

– Хранічнае адставаньне Беларусі ад разьвітых эканомікаў Захаду і нават краінаў-суседак, зь якімі яна зусім нядаўна мела падобныя стартавыя ўмовы. Беларусь згубіла статус краіны з найбольш хуткім разьвіцьцём эканомікі ў былым СССР і з 2000 г. перайшла ў групу дзяржаваў з найпавольнейшым эканамічным ростам у рэгіёне. На працягу 2001 г. тэмп эканамічнага росту быў найніжэйшым сярод краінаў СНД. Зь зьяўленьнем «беларускага эканамічнага чуда» дзяржаўная статыстычная служба зрабіла звычайнай справай параўнаньне беларускіх паказьнікаў з расейскімі дзеля дэманстрацыі перавагі афіцыйнага эканамічнага курсу. Цяпер, аднак, гэтую ж мэтодыку можна выкарыстоўваць дзеля таго, каб паказаць «вузкія месцы» і патэнцыйныя пралікі стратэгіі ўхіленьня ад пераўтварэньняў. Эканамічны застоі прывядзе да таго, што Беларусь паступова ператворыцца ў маларазьвітую краіну трэцяга сьвету. Замацуецца і паглыбіцца

тэхналагічнае і інтэлектуальнае адставаньне ад разьвітых эканомікаў Захаду і нават ад эканомікаў краінаў-суседак.

Ужо сёньня Беларусь губляе здольнасьць знайсці сваё месца ў міжнародным падзеле працы, адаптавацца да глябальных эканамічных працэсаў, стаецца надзвычай уразьлівай на вонкавыя шокі і фактычна ператвараецца ў транзытную пэрыфэрыю трэцяга сьвету, якой уласьцівыя хваробы эканомікаў такіх краінаў.

– У атачэньні рынкавых эканомікаў краінаў-суседак беларускае грамадства ня можа разьлічваць на захаваньне ладу жыцьця, які склаўся пры камуністычнай сыстэме і які падтрымліваўся цягам апошняга дзесяцігодзьдзя. На сёньня дзяржава ўжо ня ў стане забясьпечыць адэкватнага ўзроўню сацыяльнай абароны, вызваліць грамадзянаў ад аплаты сацыяльных паслугаў. Грамадзяне Беларусі могуць апынуцца ўва ўмовах, калі сацыялізм будзе канчаткова разбураны, а сыстэмы рынкавых адносінаў, якая дазволіла б ім узяць адказнасьць за ўласнае жыцьцё і дабрабыт, ня будзе створана з прычыны цяперашняй антырынкавай палітыкі ўладаў.

– Беларускае грамадства будзе вымушана жыць ува ўмовах паглыбленьня беднасьці і галечы. У 2001–2002 гг. стала відавочнай тэндэнцыя пагаршэньня ўзроўню жыцьця насельніцтва, што паступова набывае катастрофічны характар. (Толькі ў студзені 2003 г. рэальныя даходы насельніцтва скараціліся прыблізна на 10%.) Непазьбежны і рост беспрацоўя ў часе банкруцтва прамысловых гігантаў. У гэтых умовах дэградацыя беларускага соцыому, дэмаграфічны крызыс і самазьнішчэньне ягонага інтэлектуальнага патэнцыялу (у тым ліку і дзеля ўцёкаў мазгоў) можа дасягнуць катастрофічных памераў.

Матывацыя выбару мадэлі рынкавых пераўтварэньняў

Важным матывуючым фактарам у выбары стратэгіі рэфармаваньня эканомікі ёсьць імкненьне стварыць эфэктыўную эканоміку, здольную забясьпечыць доўгатэрміновае і ўстойлівае разьвіцьцё краіны. Досьвед ранейшых рэформаў у посткамуністычным рэгіёне паказвае, што гэтай мэты дасягае ня кожная мадэль рэфармаваньня.

Пасьля пераходнага пэрыяду ў былым сацыялістычным лягеры разьвіліся два тыпы рынкавай эканомікі. Першы зь іх можна ахарактарызаваць як «дэмакратычны капіталізм». Гэтая эканамічная сыстэма ў асноўным вызначаецца стабільнымі, празрыстымі і справядлівымі правіламі гульні для ўсіх суб'ектаў эканамічных стасункаў. Яна ўзьнікла ў сярэднеэўрапейскіх, а таксама прыбалтыйскіх краінах, палітычна-эканамічны лад якіх у асноўных сваіх прынцыпах капіюе ўзоры заходніх дэмакратыяў. Пасьпяховасьць эканамічных мадэляў у гэтых краінах пацвярджаецца прыняцьцем іх у Эўразьвяз (ЭЗ), Арганізацыю эканамічнага супрацоўніцтва і разьвіцьця (АЭСР) і НАТО.

Базавай вартасцю дэмакратычнага капіталізму ёсьць чалавек, чый дабрабыт можа быць рэальна дасягнуты ўва ўмовах эканамічнай сыстэмы, пабудаванай на прынцыпах эканамічнай свабоды і прыватнай уласнасьці. Свабодны рынак і прыватнае прадпрымальніцтва ствараюць пэўную сыстэму матывацыяў для ўдзельнікаў эканамічных працэсаў, што робіць магчымым задавальненьне прыватных памкненьняў і інтарэсаў асобы праз стварэньне дабротаў, чый кошт аб'ектыўна ацэньваецца ў працэсе свабоднага абмену (адсюль — прынцып свабоднага рынку), а яе даход абаронены ад канфіскацыі (адсюль — недатыкальнасьць прыватнай уласнасьці). Галоўная функцыя дзяржавы ў такой сыстэме — абарона правоў уласнасьці і забесьпячэньне кантрактных абавязаньняў, што стварае аснову для стабільнага і прадказальнага разьвіцьця эканомікі. Сацыяльная функцыя дзяржавы грунтуецца на прынцыпе дапамогі тым сляям насельніцтва, якім яна сапраўды неабходная, а не на бессыстэмным разьмеркаваньні рэсурсаў, часта ад бедных да багатых, а не наадварот.

Другі тып — так званы «алігархічны капіталізм» — адрозьніваецца празьмерным умяшальніцтвам дзяржавы ў эканоміку для абароны вузкіх інтарэсаў людзей улады ці іх фаварытаў, а таксама шырокім ужываньнем адміністрацыйных мэтадаў кіраваньня эканамічнымі працэсамі. «Алігархічны капіталізм» замацаваўся ў Расеі, Украіне, большай частцы астатніх краінаў СНД і некаторых эўрапейскіх дзяржавах. Гэта мадэль, у аснове якой не «грамадзтва», а асобныя групы інтарэсаў, якія прыўлашчваюць сабе права гаварыць ад імя грамадзтва і якія праз мэханізмы кліентуры і карупцыі ствараюць адно цэлае зь дзяржаўнай бюракратыяй.

Мадэль алігархічнага капіталізму ўзьнікае найперш у выніку частковага рэфармаваньня эканомікі. У той час як сыстэмныя эканамічныя рэформы фармуюць для фізычных і юрыдычных асобаў сыстэму рацыянальных эканамічных матывацыяў, забясьпечваюць атрыманьне аб'ектыўнай інфармацыі пра стан эканомікі і ствараюць інстытуты для абмежаваньня рызыкаў, частковыя рэформы вядуць да стварэньня гібрыднай мадэлі, якая хоць і мае рысы рынкавай эканомікі, але выбудоўвае сыстэму матывацыяў для эканамічных суб'ектаў такім чынам, што прыватны посьпех залежыць амаль выключна ад доступу да дзяржаўнага карыта, дзе пераразьмяркоўваюцца дзяржаўныя сродкі і рэсурсы, якія толькі з дазволу бюракратыі могуць трапіць у прыватныя рукі. У такой сыстэме забіваецца матывацыя да стваральнай працы, бо ўсе суб'екты эканамічнага працэсу падзяляюцца на дзьве катэгорыі — тых, хто атрымлівае прывілеі ад дзяржавы, і тых, хто рабуецца дзяржавай на карысьць прывілеяваных. Акурат гэтая эканамічная мадэль робіць магчымым такое становішча, як у Расеі, калі пры цане нафты ў 30 даляраў за барэль і павелічэньні колькасьці мільярдэраў назіраюцца масавыя нявыплаты заробкаў лекарам і настаўнікам. Інкарпарацыя ў Расею, апроч усяго іншага, прывядзе да адаптацыі ў Беларусі акурат такой мадэлі дзяржаўна-алігархічнага капіталізму, што на доўгі час, калі не назаўсёды, пакіне яе сярод краінаў трэцяга сьвету.

Эўрапейскі выбар і эўрапейская інтэграцыя як крыніца матывацыі для правядзеньня эканамічных рэформаў

Эўрапеізацыя «беларускай эканамічнай мадэлі» ёсьць фундамэнтальнай перадумовай, якая робіць магчымым цывілізацыйны эўрапейскі выбар Беларусі. Інтэграцыя Беларусі ў Эўропу ня можа здзейсьніцца без перабудовы эканомікі і сыстэмы кіраваньня краіны так, каб яна магла стаць інтэграванай часткай эўрапейскай эканамічнай прасторы. Гэтай мэце адпавядае эканамічная стратэгія, накіраваная на стварэньне функцыянальнай рынкавай эканомікі, здольнай вытрымаць канкурэнтную барацьбу на ўнутраным эўрапейскім рынку. Адаптацыя эўрапейскага права ўнутры краіны азначае, што эканамічныя працэсы ў краіне рэгулююцца тым жа наборам нормаў, што і ў ЭЗ. У сфэры макраэканамічнай

палітыкі крэдытна-фінансавая сыстэма краіны павінна адпавядаць умовам для ўступленьня ў Эўрапейскі манэтэрны зьвяз. Гэтыя ўмовы наступныя: высокая ступень стабільнасьці цэнаў (не вышэйшая за 1,5% ад сярэднеэўрапейскага ўзроўню); утрыманьне дзяржаўнага доўгу на ўзроўні, не ніжэйшым за 60% ад ВУП; стабільнасьць працэнтных ставак; стабільнасьць абменнага курсу.

Безумоўна, на шляху Беларусі ў Эўропу існуюць бар'еры. Першы зь іх – унутры самой Беларусі. Для таго каб увайсці ў «эўрапейскі дом», неабходна, каб тыя вартасьці, правілы і нормы, на падставе якіх арганізавана эўрапейскае жыцьцё (у тым ліку і эканамічнае), сталі будзённасьцю, руцінай, часткай традыцыі Беларусі. Гэта складаны і доўгі шлях, які патрабуе моцнай палітычнай волі ўнутры краіны, здольнай кажначасна дамагацца прыняцьця адпаведнага заканадаўства і фармаваньня адпаведных палітычных і рынкавых інстытутаў. Другі бар'ер – з боку самога Эўразьвязу. Складанасьць заданьня палягае ў тым, што беларускаму грамадству давядзецца пераадолець скепсыс з боку ЭЗ што да нашай краіны. Але пераадоленьне гэтага скепсысу магчымае, калі беларускае грамадства перадусім знутра станецца эўрапейскім, г. зн. адпаведным тым цывілізацыйным і культурным нормам, якія характэрныя для любой дэмакратычнай краіны з рынкавай эканомікай і высокім узроўнем свабоды і правоў асобы.

Ключавым фактарам, які будзе вызначаць варыянты збліжэньня Беларусі і Эўропы тут будзе наяўнасьць ці адсутнасьць у краіне палітычнай волі да правядзеньня карэнных эканамічных рэформаў. У выпадку, калі такая воля будзе, Беларусь зможа збудаваць эфэктыўную эканоміку, якая забяспечыць ёй доўгатэрміновы эканамічны рост.

У такім разе наша краіна будзе мець выбар: уступаць ёй у ЭЗ ці будаваць адносіны з ЭЗ так, як гэта робіць Нарвэгія. Але ў кожным разе адаптацыя да эўрапейскага заканадаўства будзе адбывацца даволі хутка. Пры гэтым тыя часткі эўрапейскага заканадаўства, якія нясуць з сабой пэўныя зьніжэньні матывацыі для прадпрымальніцтва, будуць адкладзеныя ці прынятыя ў больш лібэральных фармулёўках. Прыняцьце эўрапейскага заканадаўства ці магчымасьць выконваць абавязкі чальца ЭЗ (г. зн. ужываць *acquis*

communautaire, то бок усю сукупнасць права ЭЗ) — гэта ня толькі і нават ня столькі магчымаць далучыцца да ЭЗ, колькі сьведчаньне правядзеньня эфэктыўнай эканамічнай палітыкі.

Дасягненьню пастаўленых мэтаў (забесьпячэньне стабільнага і ўстойлівага разьвіцьця беларускага грамадства і яго эўрапеізацыя) у найбольшай ступені будзе адпавядаць эканамічная стратэгія, заснаваная на наступных прынцыпах:

- **Рынкавая эканоміка «без прыметнікаў».** Беларуская эканамічная мадэль у будучым, безумоўна, павінна грунтавацца на інстытутах прыватнай уласнасьці і свабоднага рынку. То бок гэта максымальная прыватызацыя дзяржаўнай уласнасьці і скарачэньне дзяржаўнага ўмяшальніцтва ў эканоміку. Нізкі ўзровень дабрабыту, з аднаго боку, і рэаліі глябальнай эканомікі, часткай якой Беларусь непазьбежна будзе, з другога, абумоўліваюць той факт, што разьлічваць на захаваньне «моцнай» дзяржавы (якая пераразьмяркоўвае да 50% ВУП) не ўяўляецца магчымым, асабліва, калі ўлічыць, што беларускай эканоміцы трэба яшчэ атрымаць рэальны імпульс для цывілізаванага разьвіцьця. У агляднай будучыні Беларусь асуджаная на зьмяншэньне ролі дзяржавы, чыё ўмяшальніцтва ў эканоміку будзе абмяжоўвацца выкананьнем некаторых базавых функцыяў і нязначнай сацыяльнай роляй.
- **Адкрытасьць.** Як малая эканоміка, Беларусь вымушана будзе інтэгравацца ў сыстэму міжнароднага рынку. Здолее яна ці не паспяхова адаптавацца ў канкурэнтным рынкавым асяродзьдзі, залежыць ад таго, у якой меры эканамічная палітыка дзяржавы будзе заахвочваць міжнародную інтэграцыю, рабіць краіну адкрытай для гандлю і інвэстыцыяў, свабоднага перасоўваньня тавараў, капіталу і паслугаў. Эканамічная стратэгія, заснаваная на імкненьні да аўтарккі, абароны ўнутранага рынку, імпартазамышчэньня і «апоры на ўласныя сілы», беспэрспэктывная і выракае эканоміку на стагнацыю.
- **Канкурэнтнасьць** — прынцып, які мае на ўвазе дэманопалізацыю эканомікі, максымальнае абмежаваньне ўмяшальніцтва дзяржавы з мэтай накладаньня абмежаваньняў на эканамічную актыўнасьць, гадаваньне і падтрыманьне на плыву «нацыянальных чэмпіёнаў», адмову ад палітыкі *picking*

up winners. Канкурэнтнасць беларускай эканомікі – неабходная ўмова дасягнення канкурэнтаздольнасці праз стварэнне сыстэмы матывацыяў для суб'ектаў эканамічнай дзейнасці, якая нацэльвае іх на павелічэнне прадукцыйнай, інвэстыцыйнай і інавацыйнай актыўнасці.

Пры гэтым прынцыпамі дзяржаўнага рэгулявання эканомікай павінны стаць:

- **Вяршэнства права.** Рэгуляванне эканамічных працэсаў забяспечваецца законам, а не бюракратычнай нарматворчасцю выканаўчай улады. Дзяржава выконвае свае базавыя функцыі ў гарантванні правоў уласнасці і выкананні кантрактных абавязанняў.
- **Празрыстасць.** Эканоміка ня можа быць эфэктыўнай, калі яна не функцыянуе ў непрадузятых правілах гульні, якія аднолькавыя для ўсіх яе суб'ектаў. Працэс прыняцця рашэнняў у сфэры эканамічнай палітыкі павінен быць адкрытым і падкантрольным грамадству і не ажыццяўляцца пад уплывам асобных групаў інтарэсаў, блізкіх да бюракратычнага апарату, якія выкарыстоўваюць дзяржаўнае ўмяшальніцтва ў эканоміку дзеля атрымання рэнты. Дыскрэцыйныя паўнамоцтвы апарату ўлады (такія, як права на адвольнае наданне розных ільготаў і дзяржаўнай падтрымкі, доступу да бюджэтных рэсурсаў і г. д.) маюць быць зьведзеныя да мінімуму.
- **Стабільнае і прадказальнае заканадаўства.** Удзельнікі рынкавай эканомікі абаронены ад залішніх трансакцыйных выдаткаў, зьвязаных з частай і адвольнай зьменай заканадаўчых нормаў, якія рэгулююць эканамічную дзейнасць.

Гэтыя прынцыпы могуць быць рэалізаваныя толькі ўва ўмовах дзейнай палітычнай дэмакратыі, якая забяспечвае рэальную незалежнасць заканадаўчай і судовай улады, ува ўмовах кантролю палітычнага працэсу грамадзянскай супольнасцю.